

prof. dr Spasoje Bjelica, dr Nebojša Maksimović
Fakultet fizičke kulture, Novi Sad

DETERMINISANOST OSTVARIVANJA USPEŠNIH REZULTATA SPORTISTA

1. UVOD

Sport je manifestacija u ponašanju pojedinaca, grupa, kategorija, pa i čitavih zajednica, koja ima svoju etiologiju. Da bi se identifikovale determinante etiologije sporta, potrebno je utvrditi globalne karakteristike sporta. Reč je o specifičnoj manifestaciji pojedinaca, grupa, kategorija i zajednica, koja u sebi sjedinjuje specifične elemente i odnose, koji čine ponašanje, čije poreklo vodi od specifičnih nagona i instikata za isticanjem, što, u stvari, ima u određenim miljeima življenja egzistencijalnu ulogu.

Prvi koreni sporta mogu se nazreti u manifestaciji rivalstva kod životinja, pa čak i kod biljaka. Ta manifestacija, u borbi za opstanak, ima funkciju da obezbedi neku vrstu prestiža, bilo da je to u funkciji obezbeđenja uslova življenja ili produženja vrste.

Sušтина sporta u etiološkom pogledu je u personalnoj aktivnosti, aktivnosti različitih skupina, koja ima fiziološku, psihološko-antropološku i socijalnu funkciju. Naravno, sve te funkcije su komplementarne međusobno, a u unutrašnjoj svojoj strukturi, opet, sastavljene su od brojnih međusobno povezanih i uzajamno uslovljenih specifičnih funkcija sporta.

Pojava sporta, kao specifične društvene discipline, može se identifikovati u istorijskim relacijama onog trenutka kada određene instinktivne i nagonom uslovljene radnje ili ponašanja, koje nemaju funkciju da obezbeđuju pretežno biološku, materijalnu ili sličnu egzistencijalnu reprodukciju, a ipak

---

Ovaj rad delimično je finansiran od strane Ministarstva za nauku, tehnologiju i razvoj Republike Srbije, projekat 1771.

su u vezi sa tom reprodukcijom, dakle te radnje ili ponašanje se postepeno iz nagonskih i instinktivnih transformišu u svesne aktivnosti pojedinaca i skupina. Takve aktivnosti su svojstvene za prve faze razvoja čoveka u socijalno-istorijskom i socijalno-antropološkom smislu. Dakle, sa prvim oblicima sportskog svesnog ponašanja, bilo da se radi o čveku, kao novoj vrsti, ili detetu koje postepeno vrši svesne radnje, svesno ponašanje zasnovano na društvenom odnosu takmičenja, rivalstva, automobilizacije da se postigne više no što je u prethodnim fazama, predstavlja etiološku osnovu sporta kao specifične društvene aktivnosti.

Istorija razvoja sporta predstavlja proces u kome sport kao specifična aktivnost iskazuje stepen oslobođenja čoveka. To znači od momenta kada ta aktivnost ulazi u opus ponašanja, koje je izraz nužnosti, direktno vezana za nagon i instinkt kao svoj etiološki izvor, do vremena u kome je ona izraz stanja slobode, odnosno kada je sport u krajnjoj instanci izraz slobodne volje.

Ako su prvi oblici takmičenja u najvećoj meri izraz nužnosti, bilo da se radi o tome da se putem njih obezbeđuje prestiž u biološkoj reprodukciji, u sticanju i raspodeli materijalnih uslova življenja, počev od teritorija, vremena korišćenja, pa preko proizvodnje, raspodele i potrošnje stvorenih ili prisvojenih dobara i vrednosti, to kasnije sve više ta aktivnost iz koje potiče sport, postaje izraz slobode subjekata takvog načina ponašanja.

Oslobođenje čoveka, dato u vidu izbora aktivnosti, pa i aktivnosti sporta, vodi ga iz stanja u kome on tu aktivnost upražnjava, kako bi stekao povoljnije uslove življenja, odnosno iz stanja u kome je ona sredstvo življenja, u stanje gde se sport javlja kao cilj.

Sa tog stanovišta, sport je aktivnost takmičenja čoveka sa između ljudi i skupina (grupa, institucija i zajednica), u čijoj biti je sloboda. Subjekti sporta sport posvećuju svom subjektivitetu. On je u njihovoj funkciji. Istorija sporta se kreće od stanja prinude do stanja kada se on javlja kao imanentni sadržaj dokolice, slobodnog vremena, zabave i rekreacije.

U navedenim relacijama manifestacije sporta, idealnih ili čistih modela manifestacije nema. Iak i kod životinja, u momentu kada su zadovoljile egzistencijalne potrebe, pod pretpostavkom da se ne predaju pasivnom odmoru, svojstvena im je određena igra, odnosno poseban sadržaj, kojim se ostvaruje življenje svojstveno dokolici.

Igra je svojevrsni izraz ponašanja, značajan za etiologiju u sportu. To ponašanje je izvedeno iz stanja nužnosti, kada nije podređeno nekoj od egzis-

tencijalnih delatnosti. Ono predstavlja svojevrsnu funkcionalnu aktivnost obnavljanja energije, odnosno izvlačenje subjekata iz profesionalne aktivnosti u područja pogodna za popunu energije, odnosno oslobađanja od opterećenja, radi obnavljanja energije. Ovde se najčešće radi o komplementarnosti ponašanja i stanja sa suprotnim funkcijama. Dok jedna aktivnost troši energiju, druga je stvara. To je smisao igre, zabave i rekreacije.

Nužnost i sloboda u igri neprestano se prepliću, bez obzira na to da li se radi o vrsti igara, o subjektima ili vremenu kada se izvode. To se može videti u igrama iz plemenske organizacije. U prvim klasnim društvima sport, odnosno igra, svojstvena je svim kategorijama ljudi. Međutim, dok je kod jednih izraz slobode, dokolica odnosno zabava, kod drugih je igra izraz nužnosti, koju nosi podela rada. Sudbina robova je da zabavljaju gospodare. Igru, koja ima elemente ili karakter sporta, doživljavaju kao svojevrsnu prinudu. Ona im ne pruža ono zadovoljstvo kakvo bi bilo da je igra u funkciji zabave.

Profesionalizam u sportu, koji vodi poreklo iz podele rada, sport izvodi iz sfere igre i prevodi ga u uobičajenu društvenu delatnost, u čijoj osnovi je obezbeđenje sigurnosti njenih nosilaca.

Dinamička analiza sporta postavlja pitanje njegove etiologije, s obzirom na uzajamnost u funkcijama između sporta, igre, zabave, rekreacije, slobodnog vremena, ukupne aktivnosti pojedinaca i delatnosti zajednice.

Sport svoje poreklo ima u osnovnim aktivnostima čoveka i delatnosti zajednice. S tog stanovišta etiologiju treba tražiti u biološko-reproduktivnoj delatnosti, proizvodnji, odnosno kompleksu sportske delatnosti, u kulturi ili kulturnom stvaralaštvu, u oblasti društvene regulative i u društvenoj zaštiti.

Ako se takmičenje ili rivalstvo uzme kao osnovni sadržaj sporta, kojim se žele postići u datom momentu povoljniji efekti od protivnika, onda je takva aktivnost pojedinaca ili skupina često sadržana u sferi biološke reprodukcije. Primer za to je nadmetanje mladića u situaciji kada ih devojke ili druga kompetentna lica posmatraju, čime grade, preko rezultata nadmetanja, svoj prestiž i stiču mogućnost uticaja, odnosno zauzimaju položaj na kome mogu imati više slobode ili mogućnosti izbora.

Sport u biološkoj reprodukciji nije samo svojstven kod izbora polnog partnera, a u vezi s tim i bračnog partnera. Njega ima i kod vaspitanja, obrazovanja, stručnog i sportskog osposobljavanja. On može biti eksplicitno dat kao oblik i metod, ali i implicitno sadržan u brojnim oblicima, merama i metodama podizanja dece.

Sport može biti intrapersonalnog, grupnog, institucionalnog i šire društvenog karaktera, kada je u pitanju njegova interpolacija u oblasti biološke reprodukcije. Primeri za takvu etiološku podlogu sportu mogu biti: mladić je motivisan da se takmiči kako bi osvojio simpatije devojke, ili, mladić svog rivala vidi u mladiću i svoj takmičarski meni usmerava prema sadržajima koje potencijalno ima identifikovani rival, ili, u takmičenje se uključuju dve grupe prijatelja, dve kategorije, mladići s jedne strane i devojke s druge.

Sport svoju etiologiju ima i u sferi materijalne reprodukcije, odnosno stvaranja, proizvodnje materijalnih dobara, kao i njihove raspodele, razmene i potrošnje.

Elementarni oblici takmičenja, kao etiološka osnova sporta u oblasti proizvodnje, prisutni su u svim njenim granama još iz prvih njenih začetaka. Oni se susreću u oblasti lova, da bi kasnije, naročito u srednjem veku, taj oblik proizvodnje za vlastelu bio izraz sporta kao organizovane delatnosti. To se odnosi i na ostale grane privrede.

U materijalnoj reprodukciji, sport je značajan i za ostale sfere te reprodukcije, sem proizvodnje. Raspodela, s obzirom da se iskazuje u nesrazmeri između potreba i mogućnosti, da bi se stvorili povoljniji uslovi za zadovoljenje potreba, zasniva se na konkurenciji ili takmičenju da se obezbedi povoljniji položaj u raspodeli. Obično se to postiže takmičenjem u proizvodnji, što je generički izraz distribucije uloga i položaja u raspodeli, međutim, konkurencija kao kanal obezbeđenja povoljnijeg položaja u raspodeli materijalnih dobara, može biti, pa je čak i češće, van sfere materijalne proizvodnje. Tu se koriste ostale sfere materijalne reprodukcije, kao što su razmena i potrošnja, tržište kao instrument takmičenja, kojima se obezbeđuju povoljniji rezultati, odnosno povoljniji položaj u raspodeli. Koriste se svojinski odnosi, pripadnost grupi, sloju, kategoriji, esnafskoj, klasnoj, sportskoj i sl. Brojni su socijalni faktori koji determinišu konkurenciju, takmičenje, u pogledu sticanja povoljnijih pozicija u raspodeli, pa sve do organizovane sportske aktivnosti da se takve pozicije obezbede. Mnoge, ako ne i sve, a naročito profesionalne sportske aktivnosti, u sebi sadrže značajnu funkciju obezbeđivanja povoljnijih uslova i položaja u raspodeli materijalnih dobara.

Razmena kao sfera materijalne, pa i društvene reprodukcije u celini, predstavlja područje manifestacije konkurencije, takmičenja, pa i sportske aktivnosti. U kojoj meri je to prisutno pokazuje sociološka analiza privredne propagande, reklame, različiti oblici sportskih komunikacija, čiji je osnovni smisao da se u

odnosu takmičenja sa rivalima postignu povoljniji rezultati i obezbedi protok roba i informacija. Smisao propagande je da se izvrši nadmetanje u informacijama o pojedinim vrstama proizvoda, da se što pre i što potpunije prodre u one sfere koje su kompatibilne sa stanovišta protoka vrednosti, čiji je krajnji cilj takmičenje. A postoje i specifične vrste sportskih aktivnosti koje u sebi kriju osnovnu propagandnu funkciju, odnosno mnoge sportske aktivnosti, pa čak i delatnosti, pokreću se s ciljem da se obezbedi prestiž u raspodeli materijalnih dobara.

Potrošnja kao završna ili početna faza materijalne reprodukcije, takođe u sebi sadrži komponente sportskih aktivnosti, počevši od onih da se takmičenje organizuje na ostvarivanju ciljeva i postizanju povoljnijih rezultata (ko će više piva da popije ili određenu vrstu hrane da potroši, ili koja vrsta hrane ili vrsta i kvalitet cipela može da obezbedi nivo rezultata koji su društveno verifikovani i sl.).

Itave sportske manifestacije se organizuju u znak dobrobiti ili zahvalnosti, sa određenim mogućnostima i rezultatima potrošnje. Potrošnja prati sve vrste sportskih delatnosti, što se sve zajedno manifestuje kao struktura sporta.

Kultura i civilizacija, kao etiologija sporta, predstavlja dominantno područje sporta, sa stanovišta identifikacije sociogenih faktora sporta.

Sport kao društveni agregat koji u sebi sadrži igru, takmičenje, rekreaciju i rasonodu, vrlo često medij za slobodno vreme pa i odmor, svoju etiologiju ima u kulturi u celini, a posebno u jednom segmentu te kulture, poznatom kao fizička kultura.

Kultura kao društvena tvorevina, čiju strukturu čine odnosi između vrednosti, sa svoje strane je tvorevina specifičnih oblika takmičenja. Mnoge kulturne vrednosti, pa čak i čitave kulture, vezane su za sportska takmičenja, svojstvena sportu. Primer za to je antička civilizacija. I ne samo ona. Skoro svaka civilizacija svoju etiologiju ima u specifičnom sportskom društvenom odnosu, svojstvenom sportu.

Kultura, sa svog stanovišta, određuje karakteristike sportskih aktivnosti, odnosno sportske proizvodne delatnosti. U onoj meri u kojoj sport određuje karakteristike antičke civilizacije, u još značajnijoj meri antička civilizacija, svojim obeležjima, daje pečat sportskim aktivnostima, koje dobijaju poznati karakter olimpijade.

Savremena potrošačka kultura, sportska kultura i civilizacija, koja iz takve kulture nastaje, daje pečat sportu, vodi ga u visok stepen racionalnosti i profe-

sionalizma, čini od njega robu kao i svaku drugu robu, određuje njegov potrošački karakter, bilo da se javlja kao klasični biznis ili igra i razonoda, odnosno roba koja čini sadržaj za dokolicu, roba koja se preko rezultata prodaje u različite društvene funkcije isto onako kao i sve druge vrednosti potrošačke ili sportske kulture.

Sport i društvena regulativa takođe su u uzajamnoj etiološkoj povezanosti. Sport po svom karakteru predstavlja svojevrsni način ponašanja. Svojevrsnost se posebno izražava u načinu regulisanja tog ponašanja.

Sport teži novim rezultatima. Novi rezultati, po prirodi stvari, izlaze iz opsega uobičajenog, pa stoga i predstavljaju novo područje za društvenu regulativu. Ta etiološka komponenta sporta traži da se društvenom regulativom u toku delatnosti, odnosno sportske aktivnosti, obezbede pravila ponašanja kojima će se regulisati odnos prema novostvorenim rezultatima.

Običaji, kao oblik društvene regulative predstavljaju društveni agregat, koji pored odgovarajuće vrste pravila u sebi, radi atraktivnosti, društvene motivacije i privlačnosti, sadrži u sebi društvene kontakte, odnose i ponašanja koji imaju obeležja igre, zabave, sporta, rekreacije, načine ostvarivanja slobodnog vremena i sl. Skoro i da ne postoji običaj koji u svojoj strukturi, pored pravila, ne sadrži navedene elemente koji su predmet ove naučne discipline.

Moral kao područje društvenog života, kao oblik društvene regulative, svojom strukturom, funkcijama i karakterom predstavlja etiološko područje sporta, rekreacije i razonode, odnosno igre i dokolice. Njegov karakter, zasnovan na griži savesti i javnom mnjenju, predstavlja motivacionu snagu i značajan izvor sportskog podsticanja. Duh sporta je opredmećen duhom morala, odnosno, sportski moral predstavlja, svakako, osnovni psihosocijalni, pored fizičko-fiziološkog, sadržaj sportske aktivnosti.

Pravo i politika, takođe su etiološko područje sporta. Brojne sportske manifestacije, sportske igre i sport u celini u funkciji su politike. Da bi se ostvarili politički ciljevi, u određenim okolnostima se pribegava organizaciji sportskih aktivnosti, bilo da su one preko funkcije takmičenja, ili zabave, odnosno organizacije dokolice, usmerene da deluju na političkog partnera, da ga okupiraju i imaju propagandnu svrhu, bilo da pokažu superiornost, odnosno inferiornost političkog protivnika.

Pravo kao etiološko područje sportske aktivnosti, pored ostalog, značajno je sa stanovišta da se utakmicom u utvrđivanju pravila ponašanja, odnosno oceni kršenja normi, pa čak i izvršenja sankcija, ovim elementima pravnog

sistema daje specifičan nadformalni karakter. Ko je u pravu pokazaće rezultati u takmičenju, koje se povodom toga organizuje. Nadmetanjem se može obezbeđivati odbrana. Određenim takmičarskim ponašanjem može se iskupiti sankcija, odnosno sankcija može biti iskazana u sportskom ostvarenju.

Sport i društvena zaštita u etiološkoj vezi predstavljaju značajno pitanje nauke o sportu. Različiti su pravci te veze. Sport je vrlo često izraz organizacije društvene zaštite. On može predstavljati objekat te zaštite. Naravno, ovde se podrazumevaju svi oblici i sva područja zaštite, počev od zaštite globalnog sistema, preko njegovih delova, zaštite okoline, zaštite kvaliteta življenja, sve do zaštite čoveka i njegovog zdravlja, vrednosti.

2. DETERMINANTE SPORTA

Naučna koncepcija sporta proističe iz koncepcije društvene delatnosti u celini i koncepcija posebnih društvenih delatnosti, pojedinih društvenih pojava i agregata, kao što su, na primer, igra ili dokolica, odnosno slobodno vreme, odmor, kultura i slično.

Pored naučne opšte determinističke dimenzije sporta, njegovu sistemsku koncepciju čine i drugi prilazi: teološki, filozofski, etički, idejni, naučni, kulturološki ili vrednosni i drugi.

Društvena koncepcija sporta, odnosno opšte determinante sporta, po prilazu pripadaju naučnoj koncepciji, međutim, po predmetu, ova koncepcija posmatra sport i sa stanovišta svojstvenog svim prethodno navedenim prilazima. Naravno, ovde je reč o tome da deterministički pristup podrazumeva naučni pristup sportu, čiji je osnovni smisao da su područja koja pokrivaju različiti pristupi, kao što su: tehnološko-filozofski, etičko-idejni i drugi, predmet determinističke analize sporta, kao društvene determinante koje oblikuju sport kao društvenu pojavu. Osnovni oslonac te koncepcije je, s jedne strane, u elementima naučne koncepcije i, s druge, u determinističkom pristupu problematici sporta, sa posebnim osvrtom na funkcionalni odnos između sporta i karakteristika njegovih subjekata, imajući u vidu smisao angažovanja subjekata u njemu.

Iesta jednostranost u shvatanju determinizma u sportu ogleda se u prihvatanju da između početka delovanja nekog uzroka i pojave njegove posledice postoji ili odnos istovremenosti ili samo kratak vremenski interval.

U sportu je često proces izazvan delovanjem nekog uzroka na početku nevidljiv, a njegove posledice se ispoljavaju tek posle izvesnog vremena.

Jedna od bitnih karakteristika uzročnosti, determinisanosti u sportu je naglašen kumulativni karakter. Iesto se gomilaju posledice nekog dugotrajnog delovanja, da bi kroz neko duže vreme imale svoj jasan pojavni oblik. Prihvaćeno je, na primer, da su razne bitne karakteristike ličnosti posledica načina njenog vaspitanja i opštih životnih uslova. Pošto su karakteristike ličnosti, pored ostalog, vrlo bitne za delovanje u sportu, a vaspitanje kao dug proces u kome se one oblikuju, to bi ograničavanje njegovog uticaja na neke kraće periode ostavilo izvan domašaja sagledavanje neke najdublje i trajne posledice. Kad proces traje dugo, sa sitnim ali stalnim uticajima, formiraju se neke navike i shvatanja, koja mogu da ispoljavaju svoje dejstvo u čitavom kasnijem sportskom životu, bilo kroz takmičarsku ili neku drugu aktivnost.

Da bismo se približili sagledavanju uslova za postizanje uspešnih rezultata u sportu, treba, pre svega, pokušati odrediti determinisanost društvene koncepcije sporta, a nju čine:

- elementi teorije o sportu, rekreaciji i rasonodi;
- predmetna određenost sporta, kao društvene delatnosti, aktivnosti pojedinaca, igre, kao društvenog agregata, dokolice, zabave i rekreacije, kao područja društvenog življenja;
- metodološko-metodička usmerenost ka optimizaciji odnosa između ciljeva i uslova sporta, igre, zabave i rekreacije, što predstavlja smisao ovog segmenta društvenog života.

Društvena koncepcija usmerava učenja o sportu preko determinanti svojstvenih nauči. Naučna disciplina, preko aktivnosti metodološkog usmeravanja, opredmećuje, razvija, dograđuje koncepciju i prevodi je u društvenu akciju. U tom smislu nauka o sportu ima zadatak da od determinističke koncepcije sporta napravi akcioni program razvoja sporta.

3. UMEŠTO ZAKLJUČKA

Ako je sport osnovni poligon determinističkog pristupa, a isti ne proučava samo ovaj naučni pristup, čak se i ne ubraja među najznačajnije naučne pristupe čiji je predmet sport, to je potpunije proučavanje sporta moguće samo uz celovit naučni opus, dat u vidu odgovarajuće teorije.

Teoriju ili, tačnije, teorije o sportu čine oni naučni prilazi sportu, koji putem hipoteza, činjenica i naučnih zakona nastoje na jedan celovit način da objasne ovo područje društvenog života. To znači da teoriju o sportu čini odnos

između hipoteza, činjenica i naučnih zakona, kao odnosa između determinanti sporta. Zavisno od karakteristika tog odnosa, moguća je jedna ili više teorija, koje pokrivaju područje koje je predmet posmatranja. Pošto se sport proučava sa stanovišta prirodnih, medicinskih, društvenih, pa i tehničkih nauka, to se, zbog raznorodnosti pristupa tih nauka, neminovno javlja čitav teorijski opus ili naučni sistem. Ta činjenica je sama po sebi zanimljiva sa stanovišta društvenog tretmana sporta.

Strukturu teorija o sportu čine brojne naučne pretpostavke o karakteristikama elemenata sporta, elemenata koji su u funkciji sporta, karakteristika odnosa između tih elemenata. Tu strukturu čine brojne naučne aktivnosti na proveravanju ovih pretpostavki, odnosno rezultati tih aktivnosti, kao što su naučne činjenice i naučni zakoni.

Teorija o sportu je proizvod brojnih i raznorodnih naučnih aktivnosti na uspostavljanju i proveravanju hipotetičkog odnosa između brojnih determinanti koje određuju strukturu i dinamiku sporta.

Predmet teorije o sportu, posebno one kompatibilne društvenom pristupu, je generička suština sporta kao svojevrsnog izraza sportske aktivnosti, kojom se istovremeno obezbeđuju biološko-fiziološki, psihički i šire društveni efekti i to oni nesvakidašnji, neuobičajeni, kojima se spaja biološka s materijalnom reprodukcijom, kultura sa politikom, igra sa proizvodnjom, zabava sa društvenom pokretljivošću, dokolica sa natprosečnim stvaranjem i slično.

U vezi sa elementima teorije o sportu, odnosno sa karakteristikama pojedinih elemenata i odnosa u teoriji ili teorijama, na osnovu kojih se one i formiraju, poznate su brojne hipoteze o generičkoj suštini sporta, njegovim antropološkim, psihološkim i socijalnim funkcijama.

LITERATURA

1. Bjelica, S., Sociologija, Dnevnik, Novi Sad, 2000.
2. Bjelica, S., Sociologija sporta, Milrex, Novi Sad, 2000.
3. Kajo, R., Igre i ljudi, Nolit, Beograd, 1965.